

KEMAH ve KEMAH KALESİ KAZILARI

Hüseyin YURTTAŞ

Prof.Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum/Türkiye
hyurttas@atauni.edu.tr

Haldun ÖZKAN

Prof.Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum/Türkiye
hozkan@atauni.edu.tr

Zerrin KÖŞKLÜ

Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum/Türkiye
zkosklu@atauni.edu.tr

Muhammet Lütfü KINDİĞİLİ

Arş.Gör., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum/Türkiye
muhammet.kindigili@atauni.edu.tr

Öz

2863 Sayılı Kanununun 35. Maddesi çerçevesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Atatürk Üniversitesi adına Bakanlar Kurulu'nun 2010/721 sayılı kararı ile 2010 yılından itibaren Erzincan İli Kemah İlçesi Kemah Kalesi Kazısı Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ'ın başkanlığında yapılmaktadır. Kemah Kalesi Kazısı çalışmalarında, Kale Yolu ve Muhafız Odaları, Bey Camii, Hamam Yapısı ve Yürüme Yollarının Açılması çalışma alanları olarak belirlenmiştir. 2012 yılında Saray Hamamının güneybatısındaki kubbeli mekânda 198 parça tam olmayan el yazması ve matbu Kuran-ı Kerimler ve çeşitli konularda yazılmış kitap parçaları bulunmuştur. Ayrıca çok sayıda sırlı ve sırsız seramik parçaları ile geometrik, bitkisel, yazılı ve hayvan figürlü olmak üzere bir kısım alçı parçaları ele geçirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kemah, Kemah Kalesi, Bey Camii, Saray Hamamı.

Kemah and Excavations of Kemah Castle

Abstract

Kemah Castle Excavation has been continuing under the direction of Professor Dr. Hüseyin YURTTAŞ since 2010, due to article 35 of the law number 2863, and with the permission verdict of Ministry Council number 2010/721, in connection with the Ministry of Culture and Tourism and Atatürk University. Castle Road, Guard Rooms, Bey Mosque, Structure of Hamam, and opening the Routes of Walkways are determined as workspaces in Kemah Castle Excavation. 198 pieces of both manuscript and published Holly Qur'an, and books written in various issues were found in domed area of the south-west side of Palace Hamam in 2012. Besides, a lot of pieces of glazed and unglazed ceramics, and gypsum parts in geometric size and shapes with animal figures were also found out during the excavation.

Keywords: Kemah, Kemah Castle, Bey Mosque, Structure of Hamam.

Bölgede yapılan araştırmalara dayanılarak Kemah'ın tarih öncesi döneminin Paleolitik Çağa kadar indiği düşünülmektedir¹. Kemah bölgesinin tarih öncesi hakkındaki bilgiler Karaz Kültürü ile kesinlik kazanmaya başlar. Kemah ve çevresi (Erzurum ve Erzincan arasında kalan bölge) Hitit çivi yazılı kaynaklarında Hayaşa adıyla anılmaktadır. Kemah, Asur kaynaklarında zaman zaman Nairi konfederasyonunun toprakları içerisinde bahsedilmektedir. Urartu kralı II. Arğişti (M.Ö. 714-685) devrinde, Kemah

¹ Kemah ve çevresi için seçilen kaynakça: İ. Şahin, "Kemah" Mad., TDV İslam Ansiklopedisi, C. 25, Ankara, 2002, s. 219-220; H. Z. Koşay, "Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi", 50. Yıl Armağanı: Erzurum ve Çevresi I, Erzurum, 1974; A. Erzen, Eastern Anatolia and Urartians, İstanbul, 1979; İ. Miroğlu, Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566), Ankara, 1990; Garstang-O. R. Gurney, The Geography of the Hitite Empire, London, 1969; M. Salvini, Nairi e Ur(u)atri, Roma, 1967; D.D. Luckanbil, Ancient Records of Assyria and Babylonia, I, Chicago, 1926; E. Will, Historie Politique du monde Hellenistique, II, Nancy, 1967; İbnü'l Esir Tarihü'l-Kâmil, (Çev. Tornberg), Upsala-Leyden, 1851-1876, III; Al-Balâzurî, Fütuhu'l-Buldan, (Çev. De Goeje), Leiden, 1866; O. Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973; M.H.Yımanç, Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, I Anadolu'nun Fethi, İstanbul, 1944; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971.

ve Erzincan yöreleri Urartu Devletine dahil edilmiştir. Medleri takiben Perslerin Doğu Anadolu'ya hâkim olmaları ile Kemah-Erzincan yöresi dahil ve Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmı, XIII. Satraplık bölgesine katılmıştır. Roma hâkimiyetindeki bölge, Roma, Part Krallığı ve yerli krallıklar arasındaki mücadelelerde, bir kilit noktası olmuştur. İslam ordularının bölgeyi fethi ise 723-724 yılında gerçekleştirilmiştir. Sonraki yıllarda Kemah ve çevresi Müslümanlarla Bizanslılar arasında sık sık el değiştirmiştir.

1071 Malazgirt Zaferinden kısa bir süre sonra Emir Mengücek, Erzincan, Kemah ve çevresini fethetmiştir. Emir Ahmet Mengücek Gazi, Mengücek Beyliğini kurarak, müstahkem bir kaleye sahip olması dolayısıyla, Kemah'ı merkez yapmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti sultanlarından I. Alaeddin Keykubad, 1228 Kemah'ı ülkesine dahil etmiştir. Kemah, Moğol istilası sonrasında İlhanlıların ve daha sonra 1379'da Eretna Oğullarının eline geçmiştir. Kemah, Mutahharten, ve Kadı Burhanettin Ahmet arasındaki mücadeleler sonrasında ise Yıldırım Bayezid, Erzincan ve Kemah üzerine yürüyerek buraları hâkimiyeti altına almıştır. Kemah daha sonra 1467'de Akkoyunlu, 1507'de Safevi hâkimiyetine girmiştir. Kemah ve çevresindeki Osmanlı hâkimiyeti, 19 Mayıs 1515'de Yavuz Sultan Selim Döneminde gerçekleştirilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar devam etmiştir.

Kemah ve çevresindeki kültür varlıklarından günümüzde varlığını koruyanlar daha çok Ortaçağ ve Yeniçağdan kalan dini mimarlık örnekleridir. Bunların başında Kemah şehir merkezindeki Mengücek Gazi Türbe ve Zaviyesi ile Gülabi Bey Camii gelmektedir². Genel olarak XII.-XIII. yüzyıl eseri olarak kabul edilen Mengücek Gazi Türbesi adeta şehrin kale ile birlikte sembolü olmuştur. İçten silindirik, dıştan sekizgen planlı yapı, döneminin kendi grubu için önde gelen temsilcilerindendir. Türbe, mimarisi ve tuğla süslemesi ile olduğu kadar cenazelik katında cam sanduka içerisinde muhafaza edilen mumyalanmış haldeki ceset ile de oldukça bilinen bir örnektir.

Kemah'ın simge yapılarından birisi de 1347 tarihli Gülabi Bey Camiidir. Kemah ve çevresindeki ahşap tavanlı cami grubunun en önemli

² Mengücek Gazi Türbe ve Zaviyesi ile Gülabi Bey Camii için bkz: Özgüç, 1962: 326; Aslanapa, 1973: 125; Tuncer, 1986: 108; Önkol, 1996: 53; Kurt, 1997: 61

temsilcilerinden biri olan bu cami, şehrin merkezi konumundaki Çarşı Mahallesinde bulunan meydanın da tam ortasında yer almaktadır. Ahşap işçiliği ve Batılılaşma dönemi süslemeleri ile Gülabi Bey Camii, çevre köylerdeki birçok ahşap destekli ve tavanlı camilerin de öncüsü olma özelliğine sahiptir.

Kemah İlçe merkezinde (Foto. 1) İlhanlı Dönemi eseri olarak kabul edilen Togay Hatun ve Gözcü Baba Türbeleri diğer mimarlık anıtları olarak günümüzde varlıklarını koruyabilmiş örnekler arasındadır. Kemah'a bağlı köylerde cami dışında özellikle Ortaçağ'dan kalma birçok kale ve kilise de bulunmaktadır. Bu yapıların birçoğu terkedilmiş ve harap bir haldedir.

Kemah Kalesi (Foto. 2-3) Kazısı çalışmalarında, **Kale Yolu ve Muhafız Odaları, Bey Camii, Hamam Yapısı ve Yürüme Yollarının Açılması** çalışma alanları olarak belirlenmiştir (Çizim 1).

Kale Yolu Çalışmaları: Kemah Kalesi kazı çalışmalarındaki ilk çalışma alanını, güvenliğinin sağlanmasından sonra kale yolu oluşturmuştur. 92.80 m.'lik yol güzergâhındaki yapılan çalışmalarla I. kale kapısının hemen kuzeyinde, girişin iki yanındaki 1.43x3.82 m. ve 3.37x3.55 m. ölçülerindeki muhafız odaları, II. kale kapısının güneyindeki 0.80 m. genişlikte üç basamak ortaya çıkarılmıştır (Foto. 4-5).

Bey Camii Çalışmaları: Kaledeki ikinci çalışma alanı 2011 sezonunda batı cephesi ve mihrabı ortaya çıkarılan Bey Camiidir (Çizim 2), (Foto. 6-11). Bu alan, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Bey Camii adıyla bahsettiği taş minareli caminin bu yapı kalıntısı olabileceği düşüncesiyle aynı şekilde adlandırılmıştır. 2012 yılı çalışmalarıyla beraber caminin 22x11 m. ölçülerindeki iç mekânı ortaya çıkarılmıştır. Bu mekanda biri doğuda silindirik, ikisi dikdörtgen olmak üzere üç sütun kaidesi bulunmuştur. Doğu duvarını oluşturan kayalık alan düzensiz olarak uzanmaktadır. Kaya yüzeyinde şekillenen ara ara doğal, küçük oylumlanmalar görülmektedir.

Güney duvarı ortasında beş köşeli mihrap yer alır. Köşeleri profilli olan mihrabın iki sıra sağlam kalmış kesme taş örgüsüne ulaşılmıştır. Mihrap çevresinde yapılan çalışmada mihraba ait iki büyük taş ile, bir kırık taş parçası ele geçirilmiştir. Büyük taş parçalarından biri profilli olup, diğeri üzerinde üç servi ağacı motifinin işlendiği görülmüştür. Yapılan kazılarla

13.80 m. uzunluğunda ve çapraz uzanan kible duvarının güney yüzü ortaya çıkarılmıştır.

Minarenin doğusunda yapılan çalışmada zemin seviyesine kadar ulaşılmıştır. Minareden 0.40 m. uzaklıkta bulunan cami kapısının yan söveleri 0.60 m. yüksekliğe kadar sağlam olarak tespit edilmiştir. Kapı eşiği yekpare kesme taştan yapılmıştır. Burada duvarların alçı kaplı olduğu görülmüş, minarenin kuzeyinde batıdan doğuya doğru moloz taş örgülü dört basamak belirlenmiştir. Girişin hemen önündeki kare biçimli sahanlığın kuzeydoğusunda ana kayanın tıraşlanmasıyla oluşturulmuş 0.30 m. yüksekliğinde ve 1.16 ve 0.97 m. ölçülerindeki iki basamakla camiye bu yöndeki ulaşımın sağlandığı anlaşılmıştır.

Harimin kuzey doğusunda 1.70 m. genişliğinde ve 4.75 m. uzunluğunda bir alanın varlığı belirlenmiş, bu bölümün kuzeyinde ana kayanın tıraşlanarak basamaklı hale getirildiği görülmüştür.

Minare, caminin kuzeybatısında bulunmaktadır. Minarenin alt kesiminde kalan kesme taşların birbirine demir kenetlerle bağlandığı tespit edilmiştir.

Yapılan kazı çalışmaları ile ortaya çıkarılan caminin yukarıda tespit edilen bulgulardan hareketle; kuzey güney doğrultusunda ahşap sütunlara oturan üç sahınlı bir cami olduğu söylenebilir. Mengücekoğullarının ilk başkenti olan Kemah Kalesinde bu döneme ait bir caminin inşa edilmiş olması muhakkaktır. Saray alanı olarak düşünülen Kemah Kalesinin kuzeybatı köşesine yakın konumdaki Bey Camiinin yeri Mengüceklî Döneminde inşa edilecek bir cami için ideal bir mevkidedir. Minaresinin kargir oluşu ve bu yönüyle Evliya Çelebi Seyyahatnamesinde zikredilmesi bu düşünceyi destekler mahiyettedir. İlk inşa edildiği dönemden günümüze gelinceye kadar geçirmiş olduğu safhaları belirlemek net bir şekilde belirlemek mümkün olmasa da elde edilen buluntular caminin plan düzenlemesi ve malzemesi ile pek fazla değişikliğe uğramadığını ortaya koymaktadır. Kemah ve çevresi köylerinde günümüzde de mevcut olan camilerin genel görünüşleri ve plan anlayışları dikkate alındığında yaklaşık 800 yıl içerisinde yöredeki cami mimari anlayışının pek fazla değişmediğini söylememize imkân vermektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen restitüsyon denemesi geçmişte ve günümüzde mevcut bölge camileri dikkate alınarak yapılmıştır (Çizim 3-5).

Yürüme Yolları Çalışmaları: Kaleyi gezenlerin, Tanasur Çayına inmesini sağlayan su tünellerine ulaşım kolaylığını sağlamak ve kale içerisinde kolay gezinmelerini temin etmek için, toplam dört güzergâh halinde yaklaşık 1250 m. uzunluğunda yürüme yolu açılmıştır. Yolların sağında ve solunda 10 m. aralıklı yerleştirilen ahşap kazıklarla hem yolların sınırı belirlenmiş hem de kazıklar arasına gerilen emniyet şeritleri ile güvenliğin sağlanması amaçlanmıştır (Foto. 12).

Kemah Kalesinin doğu kesiminde yer alan suya iniş tünelleri günümüzde mevcut olmakla birlikte gerek depremler sonucu yer yer çöküntüler oluşması, gerekse kaleyi oluşturan doğal kayanın çürük kireç taşında meydana gelmesi bu tünellerin zarar görmesine neden olmuştur. Kale üst kesimi ile Tanassur Deresi arasındaki yaklaşık 50-60m. lik yükselti farkı yaklaşık 350m. uzunluğundaki yer yer eğimli yer yerde merdivenle oluşturulan uzun bir yolla katedilmiştir. Bu tünellerin yapılacak temizlik ve onarım çalışmaları ile turizme kazandırılması büyük önem arz etmektedir. Kemah Kalesini cazip kılan en önemli mimari unsurlardan birisi bu tünellerdir. Ancak gerekli restorasyon çalışmaları yapıncaya kadar olumsuz herhangi bir durumun yaşanmaması için gerekli uyarı levhaları konulmuş, koruma bantları çekilerek geçici güvenlik tedbirleri kazı ekibi tarafından alınmıştır (Foto. 13-14).

Hamam Çalışmaları: Saray Hamamı olarak adlandırılan yapı, Bey Camiinin kuzeybatısında camiye yaklaşık 55 m. mesafede bulunmaktadır. Yapılan kazı çalışmalarıyla soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve külhan bölümleri ortaya çıkarılmıştır (Çizim 5), (Foto. 15-19).

Soyunmalık: Yapılan kazı çalışmaları ile 7.5x10.60 m. ölçülerinde soyunmalık bölümü ortaya çıkarılmıştır. Bu bölümünün girişi doğu cephede 0.90 m. genişliği ile tespit edilmiştir.

Ilıklık: Soğukluğun kuzeybatısındaki giriş ile ılıklik olarak da nitelendirebileceğimiz bir mekâna ulaşılmaktadır. Daha batıda bulunan toprak hafriyatın tahliyesinin mümkün olabilmesi için bu alandaki kazı çalışmaları ilerleyen dönemlerde gerçekleştirilmek üzere sonlandırılmıştır.

Sıcaklık: Ilıklığın kuzeyinde üst örtüsü yıkılmış 3.30x3.82 m. ölçülerinde bir mekân, kuzeybatısında tonoz örtülü 2.50x3.70 m. ölçülerinde bir başka alan yer alır. Buranın batısında pandantif geçişlere sahip kubbe ile örtülü 3.80x3.80m. ölçülerinde bir bölüm ile güneybatısında tromp geçişli

kubbe ile örtülü 3.80x3.80 m. ölçülerinde diğer bir mekân bulunur. Ilıklığın kuzeyindeki ve kuzeybatısındaki bölümlerde döşemenin, üst örtünün yıkılması sebebi ile çöktüğü tespit edilirken, yürüme alanından -3.30 m. derinliğe ulaşıldığında, hamama külhandan gelen sıcak hava ile zeminden ısıtılmasını sağlayan tuğla ve taş malzemeli ayaklar ortaya çıkarılmıştır. Aynı sistem bu mekanın batısındaki tonoz örtülü mekanın döşemesinin altında da belirlenmiştir.

Külhan: Sıcaklığın kuzeyinde, kazanın olduğu bölüm ve suyun depolandığı kısım olmak üzere külhan bölümündeki kazı çalışmaları hamam kazısının son ayağını meydana getirmektedir. Bu alanın sınırlarının tespiti ile çalışmalar sonraki kazı sezonunda devam edilmek üzere sonlandırılmıştır.

Hamamın doğusunda ortaya çıkarılan suyolunun, hamamın su ihtiyacının kalenin güneyinden sarnıçla veya kaynaktan künklerle getirilmesiyle sağlandığı düşünülmektedir. Buna benzer kaynaktan su getirme yöntemi batman /Hasankeyf İlçesi kalesi içinde söylenmektedir. Bugünkü durumu ile kale içerisinde bir su kaynağı mevcut değildir. Yüzlerce evin ve sarayın su ihtiyacının taşıma su ile karşılanması son derece güçtür. Özellikle hamamın doğusunda ortaya çıkarılan künklerin varlığı hamama suyun getirildiğine işaret etmektedir. İlerleyen tarihlerde yapılacak kazı çalışmalarında künklerin takip ettiği güzergah ortaya çıkarılırsa hamam suyun getiriliş yolu da netlik kazanacaktır. Kazısı yapılan hamam Bey Camiinde olduğu gibi saray alanına yakın bir konumdadır. Sarayın sınırları net olarak belirlenememiş olsa da hamamın bu alan içerisine yer almış olması mümkündür. Bu nedenle hamam yapısını da Mengücekoğulları Dönemi ile ilişkilendirmek olasıdır. Kazı sonucu ortaya çıkan hamam planı doğrultusunda bu yapı ile ilgili restitüsyon çalışması yapılmış ilk inşasında olması gereken hali ortaya konulmaya çalışılmıştır (Çizim 6-9).

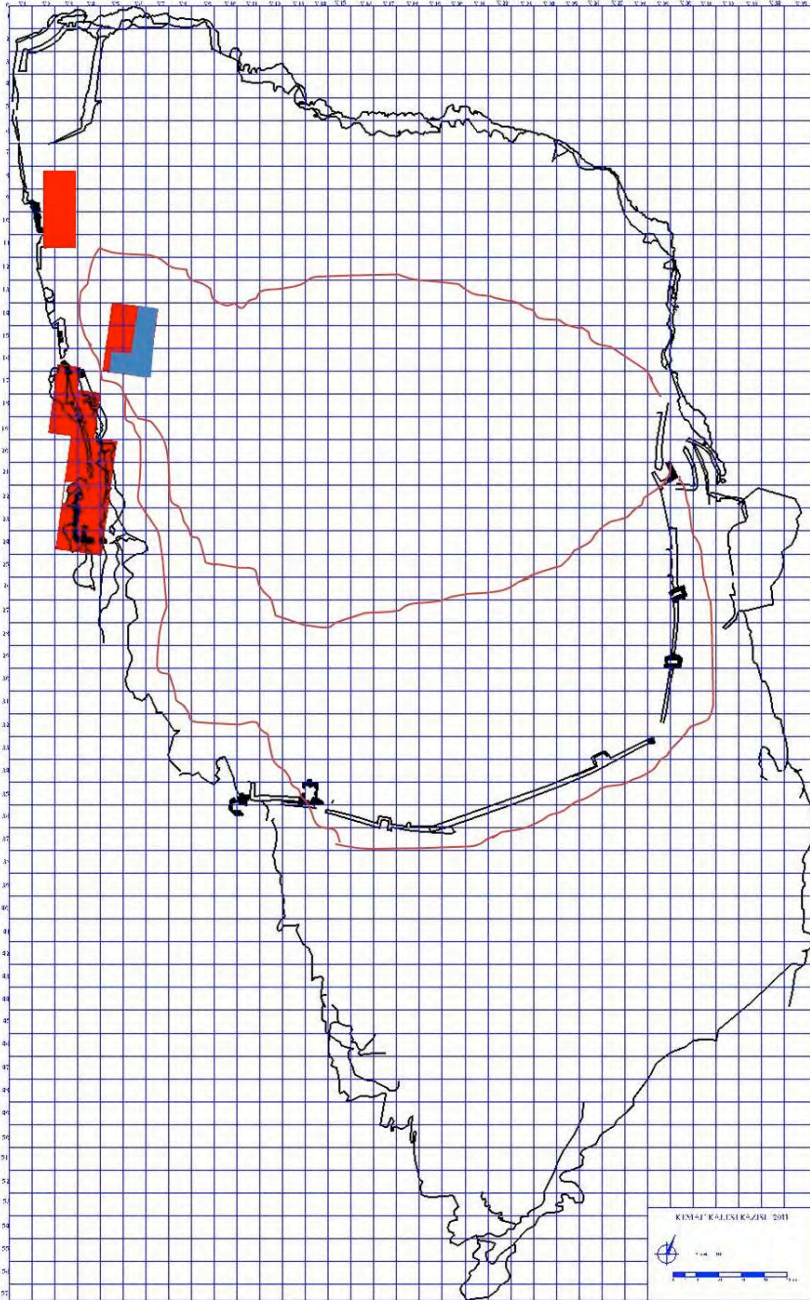
Buluntular: Ilıklığın güneybatısındaki kubbeli mekânın kuzeybatı köşesinde zeminden yaklaşık -2.00 m. aşağıda bir bohça içerisinde 198 parça tam olmayan el yazması ve matbu Kuran-ı Kerimler ve çeşitli konularda yazılmış kitap parçaları bulunmuştur. Bunların içerisinde XVI.-XVII. yüzyıllarda yazıldığı düşünülen Kanuni Sultan Süleyman döneminin ünlü hattatlarından Ahmet Şemseddin Karahisari ve talebesi Hasan Çelebi ekolüne ait olabilecek 37 varak Kuran-ı Kerim yer almaktadır. Muhakkak ve Reyhani hatlı Kur'anı Kerim sayfalarının tahrip olan bir kaçı onarılarak Erzincan

Müzesine teslim edilmiştir. Yine parça buluntular içerisinde çoğunluğu XVIII.-XIX. yüzyıla ait bazısında tezhipli sayfalar bulunan bir kısmının kenar cetvelleri altın yıldızlı fakat tam olmayan Kuran-ı Kerimler bulunmaktadır. El yazması ve matbu olarak fıkıh, hadis, akaid ve ilmihal konulu kitaplarda yer almaktadır. Buluntuların büyük bir bölümü rutubet ve güveden zarar görmüştür. Eserlerin kurtarılması amacıyla ilk müdahale Kemah Kalesi kazı evinde yapılmış, daha sonra ise Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Kütüphanesinde restorasyon çalışmaları devam etmiştir (Foto. 20-21).

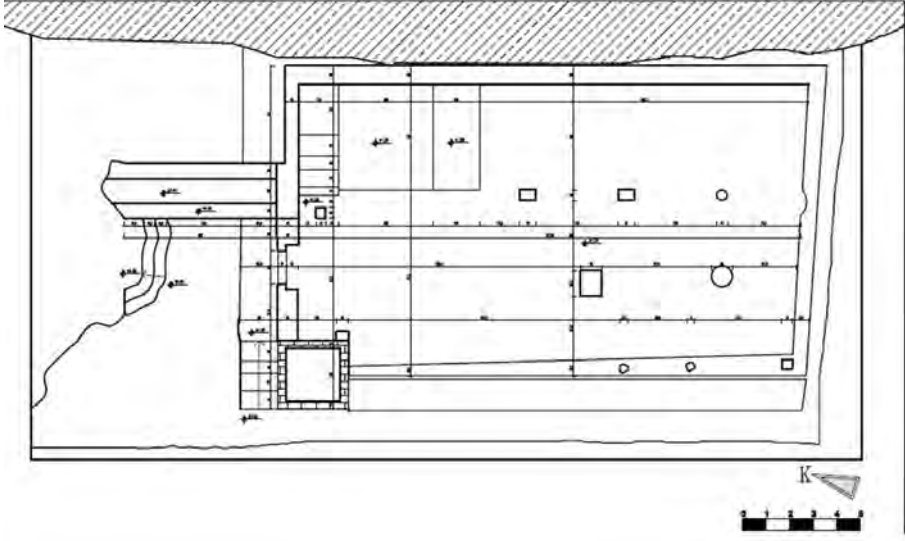
Çok sayıda sırlı ve sırsız seramik parçaları ele geçirilmiş, bunlardan büyük bir kısmı etüdlük malzeme olarak Erzincan Müzesine teslim edilmiştir (Foto. 22). Özellikle Bey Camii kazısında geometrik, bitkisel, yazılı ve hayvan figürlü olmak üzere bir kısım alçı parçaları ele geçirilmiş bunların temizlik ve bakımları yapılarak daha sonra değerlendirilmek üzere müzeye teslim edilmiştir (Foto. 23). Kazı esnasında elenen topraktan az sayıda korozyona uğramış sikke bulunmuş, bunlarda temizlenmek üzere müzeye gönderilerek koruma altına alınmıştır.

Kaynakça

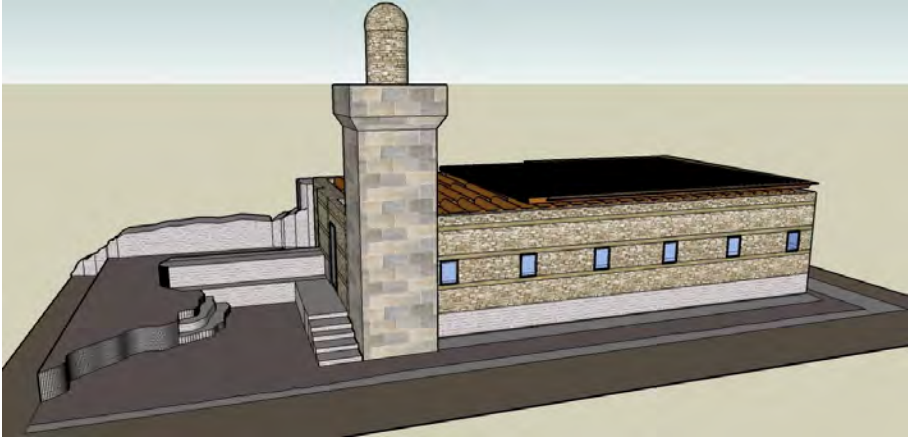
- Erzen, A. (1979). Eastern Anatolia and Urartians, İstanbul.
- Al-Balâzur (1866). Fütuhu'l-Buldan, (Çev. De Goeje), Leiden.
- Luckanbıl, D.D. (1926). Ancient Records of Assyria and Babylonia I, Chicago.
- Will, E. (1967). Historie Politique du monde Hellenistique, II, Nancy.
- Koşay, H. Z. (1974). Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi, 50. Yıl Armağanı: Erzurum ve Çevresi I, Erzurum.
- Önkal, H. (1996). Anadolu Selçuklu Türbeleri, Ankara.
- Miroğlu, İ. (1990). Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566), Ankara.
- Şahin, İ. (2002). “Kemah” Mad., TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 25, Ankara, 219-220
- İbnü'l Esir Tarihü'l-Kâmil, (Çev. Tornberg), Upsala-Leyden, 1851-1876, III.
- Garstang J.- Gurney O. R. (1969). The Geography of the Hitite Empire, London.
- Salvini, M. (1967). Nairi e Ur(u)atri, Roma.
- Yınanç, M.H. (1944). Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, I Anadolu'nun Fethi
- Aslanapa, O. (1973). Türk Sanatı, İstanbul.
- Tuncer, O. C. (1986). Anadolu Kümbetleri I (Selçuklu Dönemi), Ankara.
- Turan, O.(1973) Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul.
- Turan, O.(1971). Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul.
- Özgüç, T. (1962). “Mengüceklilere Ait Bir Türbe”, Millerasası I. Türk Sanatları Kongresi, Ankara, 321-348.
- Kurt, Y. (1996). Kemah Kitabı “Bir Derkenar”, Ankara.

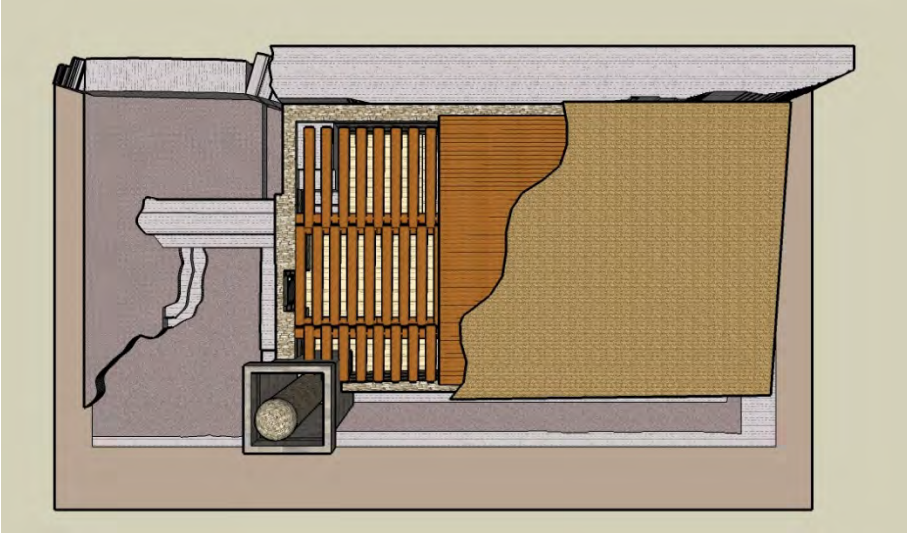
Çiz. 1: Kemah Kalesi.

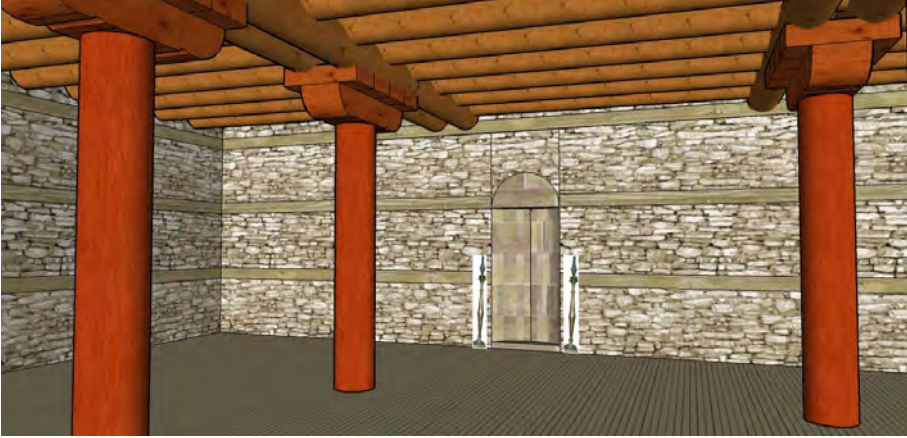
Çiz. 2: Bey Camii Planı

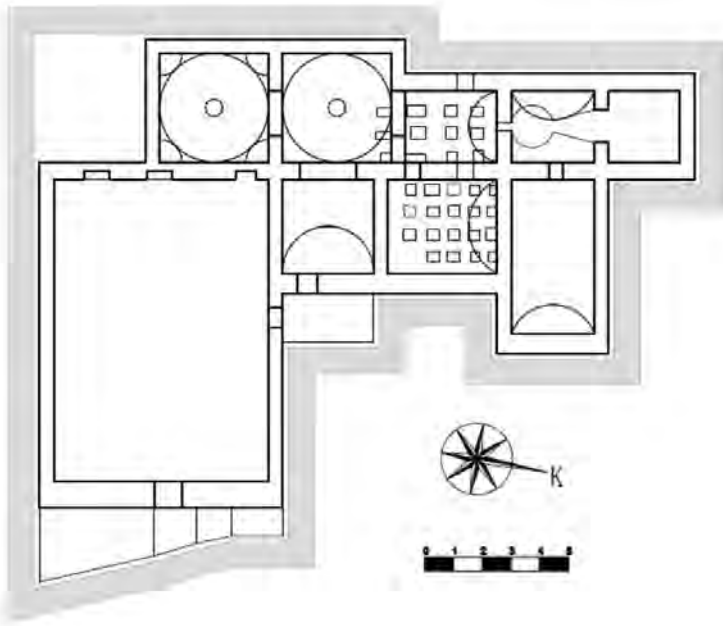
Çiz. 3: Bey Camii.

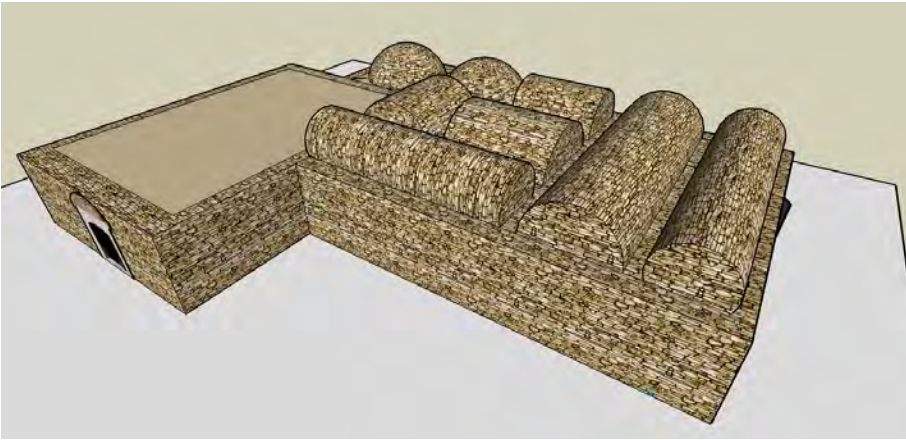
Çiz. 4: Bey Camii.

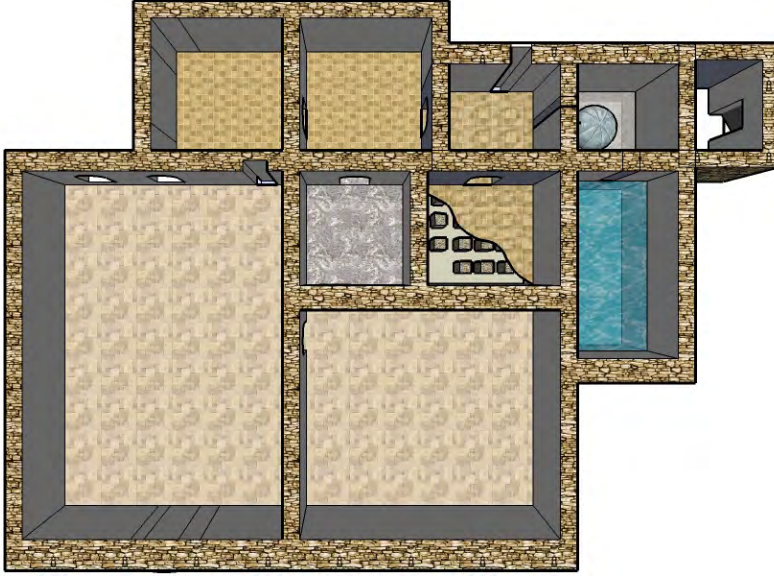
Çiz. 5: Bey Camii.

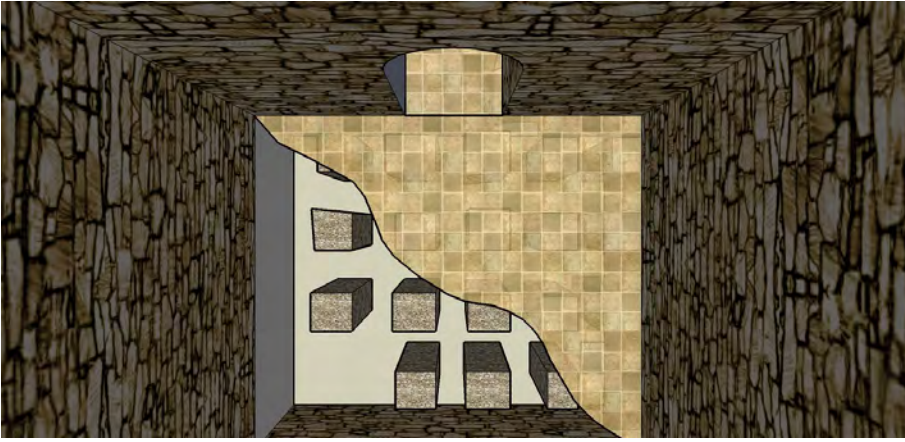
Çiz. 7: Saray Hamamı.

Çiz. 8: Saray Hamamı.

Çiz. 8: Saray Hamamı.

Çiz. 8: Saray Hamamı.

Foto. 1: Kemah.

Foto. 2: Kemah Kalesi.

Foto. 3: Kemah Kalesi.

Foto. 4: Kale Yolu.

Foto. 5: Kale Kapısı.

Foto. 6: Bey Camii.

Foto. 7: Bey Camii.

Foto. 8: Bey Camii.

Foto. 9: Bey Camii.

Foto. 10: Bey Camii.

Foto. 11: Bey Camii.

Foto. 12: Yürüme Yolları.

Foto. 13: Tüneller.

Foto. 13: Tüneller.

Foto. 14: Saray Hamamı.

Foto. 15: Saray Hamamı.

Foto. 16: Saray Hamamı.

Foto. 17: Saray Hamamı.

Foto. 18: Saray Hamamı.

Foto. 19: Yazma Eserler.

Foto. 20: Yazma Eserler.

Foto. 21: Seramik Buluntular.

Foto. 22: Alçı Buluntular.